

Кириленко О.П.*д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри фінансів імені С.І. Юрія,**Тернопільський національний економічний університет***Kyrylenko Olga***Ternopil National Economic University*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5504-5519>**Дерлиця А.Ю.***к.е.н., докторант кафедри фінансів імені С.І. Юрія,**Тернопільський національний економічний університет***Derlytsia Andrii***Ternopil National Economic University*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5123-1584>

ПРЕДМЕТ ТА ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРІЇ СУСПІЛЬНИХ ФІНАНСІВ

THE SUBJECT AND RESEARCH VECTORS OF PUBLIC FINANCE THEORY

Анотація. У статті розглянуто питання предмета дослідження теорії суспільних фінансів у світлі підходів західної фінансової науки. Вивчено особливості зв'язку предмета зі змістом фінансової науки у контексті її еволюційних змін. Установлено, що предмет західної теорії суспільних фінансів зводиться до вивчення процесів суспільного виробництва та суспільного перерозподілу, які пов'язані зі створенням корисності та рухом вартості між учасниками. Окреслено ключові вектори дослідження проблематики суспільних фінансів. Наголошено на недостатній поширеності у вітчизняній науці детерміністичного підходу, який пояснює причинність фіскальних явищ. Констатовано надмірну схильність вітчизняних дослідників до використання нормативних оцінок на шкоду позитивному аналізу. Підкреслено необхідність залучення мікроекономічних підходів, напрацьованих на Заході. Виділено напрями дослідження за часовою ознакою щодо вивчення минулого, сучасного та майбутнього суспільних фінансів.

Ключові слова: теорія суспільних фінансів, теорія державних фінансів, предмет науки, вектори дослідження, суспільне виробництво, суспільний перерозподіл, корисність, додана вартість.

Постановка проблеми. Обличчя кожної науки передовсім формується низкою ключових складників: власним предметом, напрямами досліджень, методом і отриманими результатами. Особливу роль для науки відіграє її предмет, який окреслює аспекти акцентування уваги та спосіб бачення об'єкта досліджень. Чітке визначення предмета особливо важливе для наук про суспільство, які нерідко мають спільний об'єкт. Зокрема, це стосується тематики фінансів, яка одночасно може дослід-

жуватися фінансовим правом, економічною та управлінською науками. Деякі відмінності предмета досліджень спостерігаються у різних теоріях і напрямах навіть у межах однієї науки. Наприклад, західна теорія суспільних фінансів, радянська теорія державних фінансів, сучасна вітчизняна фінансова наука, а особливо дослідження на етапі виникнення фінансової науки, суттєво відрізняються своїм предметом. Предмет тісно пов'язаний із центральною категорією та її визначенням, а також розкривається через змістовне поле науки: перелік питань, напрями та вектори, які підлягають вивченню. Оскільки стосовно даних елементів нерідко допускається плутанина та намагання синонімічного застосування, а предмет вітчизняної та західної фінансової теорії суттєво відрізняються, це вимагає детального вивчення даного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання предмета науки про державні фінанси розглядали такі вітчизняні вчені, як: В. Андрущенко, О. Василик, А. Крисоватий, І. Луїна, І. Лютий, Ю. Пасічник, В. Суторміна, В. Федосов, С. Юрій та ін. Серед західних науковців найбільш вагомий внесок у дослідження проблематики зробили Дж. Б'юкенен, Дж. Кейнс, Р. Масгрейв, Дж. Стігліц, М. Фрідмен та ін.

Зарубіжні автори переважно формулюють предмет суспільних фінансів доволі невимушено, часто у світлі окреслення змісту науки. Зокрема, сучасний американський учений Г. Роузен під предметом розуміє «податкову та витратну діяльність держави» [1, с. 5]. Представник німецької фінансової науки Ш. Бланкарт зазначає, що «фінансова наука – це економічний аналіз державної діяльності» [2, с. 18]. Серед представників більш ранніх робіт можна навести думку Ч. Бастейбла, який постулює предметом процесу формування і використання необхідних для держави ресурсів [3, с. 26]. Італійський учений

Де Віті Де Марко визначає її як науку про продуктивну активність держави, спрямовану на задоволення колективних потреб [4, с. 34]. Цю низку визначень можна продовжувати, однак переважно вони концентруються за двома ідейними напрямками: окреслення змісту науки (дослідження доходів, видатків, боргів держави) та природи державної діяльності.

Загалом можна стверджувати, що в силу світоглядно-методологічних особливостей для західної наукової традиції не характерне намагання в одному визначенні охопити та сформулювати сутність категорії та предмет науки. Тому є підстави говорити, що справжній предмет теорії суспільних фінансів є певною мірою прихованим і може бути усвідомленим лише через глибоке бачення підходу, методу та векторів дослідження західної фінансової думки. Вітчизняним дослідникам, попри незначні відмінності, традиційно притаманне пояснення предмета фінансів як певних економічних відносин із приводу розподілу та перерозподілу ВВП. Тобто «предмет фінансової науки становить сукупність фінансових відносин, що виникають на різних етапах розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту, різних рівнях економічної системи, між різними суб'єктами відносин та економічною основою яких є рух вартості у її грошовій формі» [5, с. 16].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття предмета теорії суспільних фінансів із позиції підходів західної фінансової науки у контексті окреслення її змісту та ключових векторів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на поставлене завдання, спершу необхідно сформулювати концептуальне бачення підходів до трактування природи предмета дослідження. Оскільки предметом є той бік об'єкта, на який безпосередньо звертається увага дослідника, то предмет є тісно пов'язаним не лише з об'єктом, а й із суб'єктом – самим дослідником. Тобто він має *антропний характер*. Як справедливо зазначає В.Л. Андрущенко, «стосовно фінансового знання діє універсальний для західної науки, антропний принцип, тобто залежність пряму й змісту наукового пошуку від автора» [6, с. 17]. Дійсність завжди постає в інтерпретації конкретного дослідника, і кожен науковець вкладає у дослідження існуючої реальності власний зміст. Тому на відміну від об'єкта, який існує об'єктивно, предмет визначається тим, що хоче дослідити та на що звертає увагу сам науковець.

Аналогічно можна стверджувати, що предмет дослідження суспільних фінансів носить *історичний характер*, адже ті аспекти, які вважалися більш важливими на певному етапі, на іншому можуть бути не цікавими, уже поясненими, а увага звертається до інших властивостей, більш актуальних на даний час. Тому предмет науки суттєво коригується у процесі її еволюції, паралельно зі зміною фінансів як об'єктивного явища дійсності. Такий історичний характер предмета зумовлений станом розвитку науки, накопиченими емпіричними даними, наявними концепціями, методологією і т.д.

На основі двох попередніх окреслюється ідея про *структурованість предмета*, коли останній може бути розкладений на певні складники. Залежно від історичної епохи та завдання дослідника предметом фінансової науки виступали прагматичні, організаційні, управлінські, правові аспекти фінансів держави, а на більш пізніх етапах – концептуальні, методологічні та інституційні. Еволюційна зміна предмета дослідження у вимірі його розширення та ускладнення є закономірним наслідком ускладнення об'єктивної дійсності. Дані положення акцентують увагу на діалектичній природі предмета дослідження суспільних фінансів.

Історична логіка трансформації предмета дослідження, на нашу думку, полягає у такому. Передусім відбувається трансформація самого явища та феномену, розгортання його в історичній перспективі та ускладнення дійсності, тобто еволюційна зміна об'єкта в часі. На тлі розвитку об'єкта дослідження відбувається розширення *змісту* фінансової науки, тобто включення нових питань і проблем, які потрібно висвітлювати у складі даного вчення. Так, із плином часу на зміну домен і регалій приходять податки, удосконалюються боргові інструменти, виникає бюджетна тематика, що розширює дослідницьке поле теорії фінансів.

У донауковий період перед дослідником стояли суто прагматичні питання (античність), управлінські аспекти (ранній камералізм), здійснювалися перші спроби розуміння фінансів як цілісної системи, вивчення організаційних і правових аспектів (пізній камералізм), тому предметом виступали прагматичне раціональне ведення справ та напрацювання порад щодо наповнення скарбниці, недопущення надмірного фіскального тягаря й оптимальний вплив на економіку. Сфера видатків, залишаючись прерогативою монарха, нерідко взагалі виносилася за рамки досліджень.

У подальшому з'являються нові форми перерозподілу, соціальні трансферти, виникають міжбюджетні відносини і т.д. У такий спосіб відбувається розширення змісту досліджень шляхом додавання нових питань, які починає розглядати наука. Даний процес добре видно зі змісту наукових праць – питань, які включають науковці у свої роботи. Одночасно з розширенням змісту науки відбувається кристалізація її предмета, тобто тих боків, властивостей та аспектів, які досліджуються. Прикладом цього може бути поява додаткових теорій, які, досліджуючи один і той самий об'єкт у межах усталеного змісту, розкривають окремі раніше не вивчені боки. Наприклад, теорія суспільного вибору, яка виникає у середині ХХ ст., починає вивчати походження, причинність розвитку фінансових інститутів політичною взаємодією та демократичними механізмами прийняття рішень.

Із моменту формування політекономії предметом економічної науки стали закони розвитку господарства [7, с. 19]. Однак предметом фінансової науки не можуть бути лише економічні закони, адже специфіка предмета фінансової науки полягає у тому, що об'єкт її дослідження лише частково функціонує за економічними законами. Якщо політекономія правомірно ставить завдання дослідження функціонування ринку та його закономірностей, то сфера доходів, видатків і запозичень держави знаходиться під значним впливом політичних суб'єктивних чинників. Це усвідомили вже у ХІХ ст., коли було порушене питання про вплив групової, класової боротьби, соціальної взаємодії на функціонування державних фінансів.

Таке бачення особливо характерне для дорадянської фінансової науки кінця ХІХ – початку ХХ ст. Тогочасних авторів І. Озерова, М. Боголепова, І. Янжула можна характеризувати як прихильників конституційно-публічного трактування фінансів. Знаходячись в умовах абсолютизму, монархічної фінансової формації, яка мала місце на практиці у царській Росії, вони вважають, що «фінансова наука вивчає фінансове господарство, тобто сукупність відносин, які виникають на ґрунті добування союзами публічного характеру матеріальних засобів» [8, с. 16], ураховуючи способи добування цих ресурсів, вплив даного процесу на різні боки суспільного життя, а також роль боротьби класів, груп у відстоюванні власних фінансових інтересів.

У цьому очевидним є вплив континентальної європейської традиції, особливо німецьких авторів, що видно з неповно-

го розмежування правового, економічного та управлінського підходів у традиціях пізнього камералізму, адже увага акцентується на системних, класифікаційних аспектах предмета дослідження, тоді як британська традиція у цей же період тяжіла до абстрактних, дедуктивних, методологічних розмірковувань. Бачення фінансових явищ із позиції конституційних фінансів уже було випередженням теоретичною думкою практичного стану об'єкта дослідження, що стало можливим завдяки інтегрованості дорадянської фінансової науки у європейський світоглядний простір.

Конституційне бачення державних фінансів у XIX ст. передбачало усвідомлення важливості публічного парламентського управління доходами та видатками бюджету, однак без остаточного утвердження ідеї необхідності реального представництва інтересів та їх утілення у фінансовій політиці держави. Неосвічене, незаможне населення закономірно розглядається як загроза раціональності державного управління, тому у методологічному плані фінансова наука у цей період ще не намагається виводити ефективність державних фінансів на основі ідеї задоволення інтересів усього населення, відповідності його потребам. У цьому принципова відмінність теорії суспільних фінансів, яка була сформована на основі напрацьованого на зламі XIX – XX ст. аналітико-методологічного інструментарію оцінки індивідуальної корисності, що дало змогу поставити завдання з'ясування потреб членів суспільства, прив'язавши ефективність державних фінансів до балансу цих інтересів.

Радянська фінансова наука під час формулювання предмета дослідження також намагалася розглянути те, що ховалося за фасадом доходів, видатків та боргів держави – розподільчі та перерозподільчі відносини. Проте проголошення предметом економічних відносин у сфері розподілу та перерозподілу було переважно декларативним. У практиці Радянського Союзу дані відносини та їхні пропорції довільно задавалися державою, інтереси населення не виявлялися, а фіскальні відносини індивіда з державою зводилися до мінімуму завдяки незначній ролі податкових платежів населення, будучи підмінені іншими формами експлуатації. Відносини ж між суб'єктами господарювання внаслідок тотальної державної власності на засоби виробництва зводилися до відносин держави із самою собою у різних іпостасях. Реальних суспільних фінансових відносин не існувало, як не існувало і самостійних акторів економічної взаємодії з можливістю ініціативи. Тому реальним предметом науки про державні фінанси у СРСР виступала *державна політика у сфері фінансів* та її оптимізація. При цьому обходилося стороною питання про детермінанти фінансової політики, зокрема мінімум уваги приділялося бюджетному процесу у частині розгляду-затвердження бюджету, оскільки роль рад була формальною. Відсутньою була також первинна логічна ланка пояснення причинності діяльності держави: не існувало потреби з'ясування її зв'язку з інтересами та потребами населення, які не з'ясувалися, а визначалися самою державою. Тому фактичним предметом фінансової науки було оптимальне з погляду держави довільне управління розподільчими та перерозподільчими процесами, яке можна вважати новим витком фінансового феодалізму, квазімонархічною концепцією, у якій роль монарха замінюється партією або певним державним органом (ЦК КПРС).

У радянській науці бюджетна сфера вважалася непродуктивною. Такий погляд і сьогодні остаточно не відкинтий вітчизняною фінансовою думкою, оскільки питання внеску суспільних фінансів у *формування доданої вартості* та *корисності* переважно обходиться стороною. Такий підхід є докорін-

но невірним як із практичного, так і з теоретичного погляду, адже застосовувані в Україні статистичні підходи, які, до речі, йдуть у руслі загальносвітових методик, розраховують додану вартість по секторах включно із сектором державного управління. А західна теорія аргументовано доводить, що державне виробництво, як і виробництво будь-якої фірми, характеризується доданою вартістю, хоча й і з деякими особливостями. Оскільки додана вартість формується різницею між вартістю випущеної продукції та вартістю придбаної сировини, як зазначає Дж. Стігліц, унаслідок того, що стосовно випущених державою благ здебільшого не застосовується ринковий метод оцінки, їх оцінка здійснюється за вкладеними у виробництво ресурсами. Тому з поглядів економічної теорії, додана вартість у державному секторі буде дорівнювати сумі заробітної плати та відсотка, тоді як додана вартість фірми становить суму заробітної плати, відсоткових виплат і прибутку [9, с. 55].

Окрім визнання формування доданої вартості, західна наука роль суспільних фінансів розглядає також через призму отримання корисності для індивідів. Тобто загалом вона пояснює необхідність суспільних фінансів не певною абстрактною «об'єктивною необхідністю», а конкретною економічною мотивацією та раціональністю. Адже напружати та масштабувати державної активності зумовлюються тим, що держава є виробником суспільних благ та формує індивідуальну корисність для всіх членів суспільства. А відповідь на питання про те, скільки обсягів ресурсів спрямовувати у суспільні фінанси та скільки залишати у ринковому секторі, залежить від граничної віддачі додаткових вкладень ресурсів у кожному із секторів.

Таким чином, на відміну від предмета теорії державних фінансів соціалістичного авторитарного суспільства в умовах ринку та демократії існує чіткий запит на врахування дії ринкових законів, з одного боку, та реалізацію державними фінансами потреб й інтересів населення – з іншого. Оскільки в таких умовах ефективність суспільних фінансів тісно пов'язана із сформованою ними корисністю для громадян, предмет концентрується на дослідженні питання максимізації даного позитивного ефекту. Така максимізація можлива шляхом забезпечення оптимального збалансованого виявлення інтересів усіх членів суспільства громади (що пояснює появу в рамках західної фінансової науки теорії суспільного вибору), забезпечення загальносуспільності фінансів, їх інклюзивності, тобто позитивного впливу на всі прошарки населення.

Максимізацію корисності можна забезпечити шляхом спрямування (алокації) ресурсів у системі суспільних фінансів на відповідні пріоритетам населення напрями, а також підтримкою суспільно прийняттого перерозподілу доходів між громадянами. Тому предмет науки очевидно пов'язаний із процесами постачання державою благ та послуг суспільству (який можна назвати суспільним виробництвом), а з іншого боку – процесами перерозподілу доходів серед населення. Ці два ефекти є унікальними та особливими, притаманними виключно суспільним фінансам. Жодна інша економічна категорія не причетна до вивчення феномену виробництва суспільних благ, а також перерозподільчих процесів. Окремі приклади перерозподільчих ефектів ми маємо й у ринковій економіці, однак вони є незначними і доволі часто викликані державним утручанням або недоліками регулювання. Тому вони не можуть розглядатися як норма у функціонуванні ринку, який загалом є обмінним механізмом.

Саме тому *суспільне виробництво* та *суспільний перерозподіл доходів* – ключові риси, які реалізуються суспільними фінансами в процесі формування доходів та фінансування

видатків держави. А реальним предметом західної теорії суспільних фінансів є процеси суспільного виробництва благ та перерозподілу доходів, які призводять до створення корисності та руху вартості між учасниками.

Відомо, що у вітчизняній традиції політичної економії суспільне виробництво трактується як процес загального виробництва в державі, як «сукупність індивідуальних виробництв (підприємств, фірм) в їхньому взаємозв'язку, взаємодії, взаємозумовленості та взаємозалежності» [7, с. 52]. При цьому переважно виділяються дві основні його форми – матеріальне та нематеріальне виробництво. Однак західна економічна наука у межах загального виробництва виділяє такі форми: ринкове виробництво (market production), суспільне виробництво (public production) та домашнє виробництво (household production). Такий підхід видається більш правильним, оскільки дає змогу окреслювати виробничі процеси за ключовими секторами економіки, адже саме у цих секторах, відповідно до міжнародної статистичної методології, відбувається формування ВВП [10].

Тому, рухаючись у канві західної економічної парадигми, на нашу думку, під суспільним виробництвом слід розуміти ту частину загальних виробничих процесів в економіці, які відбуваються у суспільному секторі. При цьому вони стосуються саме постачання суспільних благ та послуг у секторі суспільного управління і не включають виробництво державних та комунальних підприємств, які є учасниками ринкової взаємодії. Аналогічно під суспільним перерозподілом слід розуміти ту частину перерозподільчих процесів, які здійснюються через систему суспільних фінансів і не стосуються інших видів перерозподілу (ринкового розподілу за допомогою цінового механізму і т.д.).

Уважаємо, що існування двох альтернативних способів дослідження у західній науці – з позицій суспільних фінансів (public finance) [1] та економіки державного сектору (economics of the public sector) [9], які вивчають проблематику з аналогічних методологічних позицій і застосовуються як синоніми, – також відображає подвійну дуалістичну природу досліджуваного феномену. Даний дуалізм полягає у тому, що суспільні фінанси виконують два завдання: рух вартості у ході перерозподілу доходів, з одного боку, та державне господарювання і створення вартості, формування корисності, тобто суспільне виробництво, – з іншого.

Спробуємо окреслити змістовну палітру можливих напрямів досліджень у сфері суспільних фінансів. Така необхідність пояснюється тим, що доволі часто у вітчизняних роботах необгрунтовано залишаються поза увагою окремі важливі складники проблеми. Зрозуміло, що кожне дослідження має власні мету та предмет, однак їх формулювання й обгрунтування повинні базуватися на баченні усіх альтернативних напрямів. У окре-

мих випадках вибір звуженого підходу потребує додаткового обгрунтування. Опис найбільш загальної логіко-структурної матриці дослідження тематики суспільних фінансів ставить метою забезпечення науковців зручним алгоритмом, придатним для усіх досліджень у даній сфері, оскільки забезпечити їх баченням усієї палітри підходів і векторів досліджень. Нехтування окремими аспектами проблематики актуальне не лише для вітчизняних робіт, а й для західної фінансової науки, яка, зокрема, недостатню увагу приділяє історичним особливостям досліджуваних питань.

У найбільш загальному вимірі вектори наукових досліджень суспільних фінансів можна розмежувати за часовою ознакою на три напрями:

- вивчення минулого – попереднього досвіду та історичних форм фіскальних явищ;
- аналіз сучасного актуального стану;
- дослідження перспектив, оцінка тенденцій і прогнозування майбутнього.

Кожен із даних напрямів можна, своєю чергою, розмежувати на теоретичний та емпіричний складники (табл. 1).

Розпочинати дослідження певного питання найбільш логічно з розгляду його історичних аспектів. При цьому можуть застосовуватися різні часові горизонти, однак лише охоплення усієї еволюції дає змогу максимально широко представити історичні форми, які мали місце у практиці. Поряд із вивченням історії практики невід'ємним складником є паралельне дослідження питання еволюції наукового опису даного феномену. Цей напрям переважно реалізується шляхом наведення ключових робіт та огляду підходів і поглядів передників, що сприяє формуванню бачення альтернатив трактування й способів вивчення проблеми. Комплексне дослідження у сфері суспільних фінансів переважно включає у себе як історико-емпіричний, так і історико-теоретичний підхід. Паралельний розгляд еволюції науки і практики дає доволі чітку картину походження проблем сьогодення, сприяє баченню способів їх вирішення.

Основні ж вектори пізнання, безперечно, концентруються на вивченні сучасних умов. У цьому сегменті існує надзвичайно широка палітра можливих підходів та аспектів, на які може звертатися увага. На практичному рівні суспільні фінанси можна досліджувати у двох ключових напрямках. Передусім це розгляд їх як окремої економічної та інституційної системи, сукупності елементів з організаційною структурою, діючими механізмами і т.д. За визначенням І. Озерова, цей підхід є «конструкцією та класифікацією» [8, с. 33]. Він найбільш традиційний для вітчизняної фінансової науки: дослідниками акцентується значна увага на діючих механізмах, системах, елементах та їхніх зв'язках, тобто на внутрішніх боках і властивостях фінансів.

Таблиця 1

Логіко-структурна матриця векторів досліджень суспільних фінансів

Часовий вимір	Практика	Теорія
Минуле	Історія суспільних фінансів	Історія фінансової думки
Сучасне	Системний підхід, конструкція та класифікація	Онтологічна картина буття та побудова системи категорій
	Детерміністичний підхід	Методологічні основи теорії суспільних фінансів
	Аналітичний підхід	Гносеологія суспільних фінансів
	Мікро- та макроекономічний підходи	Закони та принципи функціонування суспільних фінансів
	Позитивний та нормативний підходи	Побудова ідеалізованої моделі суспільних фінансів
	Інституційний підхід	Дослідження форм, змісту та сутності суспільних фінансів
	Зарубіжний досвід функціонування фінансових інститутів	Зарубіжна теорія суспільних фінансів
Майбутнє	Прогнозування розвитку системи суспільних фінансів	Перспективні напрями наукових досліджень та розробок

На теоретичному рівні такий підхід поєднується з побудовою онтологічної картини предмета дослідження – вибудовуванням і трактуванням системи категорій та понять із метою абстрактного моделювання досліджуваного феномену.

З іншого боку, важливим аспектом є постановка питання про те, як система суспільних фінансів взаємодіє із зовнішнім середовищем (впливаючи на нього та зазнаючи впливу), адже фінанси держави виступають елементом більш глобальної системи – усього суспільного організму, активно впливають і зазнають дії з боку інших його підсистем. У рамках цього другого напрямку фінансова наука приділяє значну увагу впливу фінансів на макро- та мікроекономічні пропорції, соціальні умови, стан таких суспільно важливих сфер, як наука, культура, охорона здоров'я тощо. Цей підхід можна назвати *аналітичним*, оскільки він має справу з аналізом впливу фінансів на велику сукупність суспільних явищ та процесів.

З іншого боку, сутність державних фінансів неможливо розкрити без пояснення зовнішніх рушійних сил, чинників, які зумовлюють параметри та особливості самих суспільних фінансів, визначають їхні риси. Цей підхід можна окреслити як *детерміністичний* (від лат. *determino* – визначаю). Детермінізмом є філософське вчення про причинність та зумовленість явищ матеріального та духовного світу. Застосований до проблематики державних фінансів, детерміністичний підхід полягає у розкритті тих чинників, обставин, які зумовлюють специфіку їхніх рис (загальних обсягів, структури видатків і доходів, перерозподільчих параметрів, причинність фінансової політики тощо).

Важливими взаємодоповнюючими напрямками досліджень суспільних фінансів є їх розгляд за рівнями економічного аналізу (мікро- та макро-). Орієнтація на пояснення фіскальних явищ із позиції інтересів окремих індивідів є методологічною особливістю фінансової науки Заходу, яка недостатньо впроваджена у вітчизняну науку. Західна теорія суспільних фінансів носить переважно саме мікроекономічний характер. Так, в освітній дисципліні «Суспільні фінанси» в університетах США увага зосереджується саме на «мікроекономічних функціях уряду, шляхах урядового впливу на алокацію наявних ресурсів і розподіл доходу», тоді як питання макрорегулювання за допомогою державних фінансових інструментів є предметом споріднених курсів [1, с. 5].

Дослідження суспільних фінансів концентруються також по інших двох напрямках: позитивному та нормативному. Як зазначає В. Андрущенко, «роль позитивної фінансової науки полягає в етично нейтральному, безоціночному в категоріях добра і зла вивченні фіскально-бюджетних явищ та спостереженні результатів фінансової політики» [6, с. 42]. Тобто позитивний підхід ставить завданням вивчення явищ «як вони є», без намагання давати оцінку за критеріями оптимальності. Це пояснюється небажанням входити у сферу етики, яка, на думку багатьох авторів, не піддається науковому аналізу та є відходом від науковості об'єктивності. Нормативна фінансова наука, навпаки, шукає шляхи досягнення соціальної оптимізації та перерозподільчої справедливості. Вітчизняні дослідження нерідко зловживають нормативними оцінками та пропозиціями «бажаного», яке не завжди можна, а іноді й недоцільно реалізовувати на практиці.

Сучасна теорія суспільних фінансів на Заході зводиться також до ідейного протистояння двох паралельних наукових течій: теорії фінансів, заснованої на положеннях теорії економіки добробуту (*welfare economics*), та інституційної теорії фінансів, яка досліджує проблеми суспільного вибору (*public*

choice theory) [2, с. 47]. Напрямок, що стоїть на позиціях теорії економіки добробуту, більше досліджує питання рівноваги та пошуку оптимуму, внутрішньої логіки фінансових явищ: зумовленість видів, обсягів державних благ та фіскальних заходів індивідуальними інтересами та міркуваннями корисності, аналізує попит та пропозицію на суспільні блага, вплив оподаткування на ринкову рівновагу і т.д. Теорія економіки добробуту, ставлячи за мету дослідження шляхів максимізації суспільної корисності, виходить за рамки позитивного знання, пропонуючи нормативні критерії перерозподілу. Напрямок, орієнтований на суспільний вибір, досліджує природу детермінованості суспільних фінансів. У методологічному вимірі його вихідним пунктом також є індивідуальна корисність, проте основний акцент робиться на врахуванні ролі демократичних процедур та державних інституцій як механізму трансформації базових детермінант фінансів. Ключовими представниками обох напрямів є відповідно Р. Масгрейв та Дж. Б'юкенен [11].

Важливими векторами теоретичного складника дослідження є розгляд методологічних, гносеологічних основ теорії суспільних фінансів, формулювання принципів і законів їх функціонування, побудова їх ідеалізованої моделі. У сукупності розгляд даних питань дає змогу забезпечити чітке бачення сутності досліджуваного феномену.

Значну роль відіграє вивчення зарубіжного практичного та науково-теоретичного досвіду. Доволі часто у вітчизняних дослідженнях можна зустріти теоретичні положення, які видаються за наукову новизну, хоча з позиції західної фінансової науки вони є давно обґрунтованими, залишаючись відносно новими лише для вітчизняних теренів. Аналогічно й практичні пропозиції доцільно оцінювати через призму зарубіжної практики на предмет існування альтернативних, більш оптимальних варіантів організації та способів вирішення проблем, які демонструє світова практика.

Оцінка довгострокових тенденцій, прогнозування розвитку системи суспільних фінансів, як і визначення перспективних напрямів наукових досліджень та розробок, стосується завершального логічного підходу до їх дослідження. З огляду на зміну індустріальної економічної формації на інформаційно-цифрову, цей напрям, який можна назвати футурологією суспільних фінансів, стає одним із найбільш актуальних. Звичайно, що науковці здійснюють розробки та прогнози, аналіз сценаріїв розвитку подій, однак це переважно стосується окремих аспектів і обмежується незначною перспективою (три-п'ять років). Натомість футурологія фінансів повинна ставити своїм завданням характеристику сутнісних змістовних зрушень наявної моделі внаслідок розвитку технологій, зміни соціальних умов, глобалізації та інформатизації.

Висновки і пропозиції. Предмет теорії суспільних фінансів у варіанті західних науковців неможливо оцінити лише на основі сформульованих ними визначень. Його усвідомлення потребує глибокого бачення підходів, методології та векторів дослідження сучасної західної фінансової думки. У найбільш лаконічному формулюванні він зводиться, на нашу думку, до вивчення процесів суспільного виробництва та суспільного перерозподілу, які призводять до створення корисності та руху вартості між учасниками. При цьому завданням пошуку ставиться максимізація позитивного ефекту від функціонування держави для суспільства. Наведені у статті альтернативні вектори дослідження суспільних фінансів можуть посприяти врахуванню багатоаспектності даної проблематики, а їх урахування здатне підвищити якість наукових робіт.

Література:

- Rosen H.S. Public Finance. Burr Ridge : IRWIN, 1992. 657 p.
- Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки / за наук. ред. В.М. Федосова. Київ : Либідь, 2000. 656 с.
- Бастейбл Ч.Ф. Общественные финансы / пер. с англ. под. ред. С.П. Захарченкова. Харьков : Виват, 2016. 808 с.
- De Viti De Marco A. First Principles Of Public Finance. London : Jonathan Cape, 1936. 435 p.
- Фінанси : підручник / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. Київ : Знання, 2008. 611 с.
- Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів. Львів : Каменир, 2000. 303 с.
- Башнянин Г.І., Лазур П.Ю., Медведєв В.С. Політична економія: Частина 1. Загальна економічна теорія : підручник. Київ : Ніка-Центр, 2000. 527 с.
- Озеров И.Х. Основы финансовой науки: учение об обыкновенных доходах ; 5-е изд. Москва : Тип. т-ва И.Д. Сытина, 1917. 544 с.
- Стігліц Дж.Е. Економіка державного сектору. Київ : Основи, 1998. 854 с.
- Non-market output. Glossary (statistics-explained). Eurostat. URL : https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Non-market_output.
- Б'юкенен Дж.М., Масгрейв Р.А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави / пер. з англ. Київ : Академія, 2004. 175 с.
- Blankart Sh. (2000). Derzhavni finansi v umovakh demokratii : vstup do finansovoi nauky [Public Finance in a Democracy: An Introduction to Financial Science]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)
- Bastejbl Ch.F. (2016). Obshchestvennye finansi [Public finance]. per. c angl. pod. red. S. P. Zaharchenkova. Har'kov. (in Ukrainian)
- De Viti De Marco A. First Principles Of Public Finance. London: Jonathan Cape, 1936. 435.
- Yurii S.I., Fedosov V.M. (2008). Finansi: pidruchnyk [Finance: a Textbook]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
- Andrushchenko V.L. (2000). Finansova dumka Zakhodu v XX stolitti: (Teoretychna kontseptualizatsiia i naukova problematyka derzhavnykh finansiv) [Financial Thought of the West in the Twentieth Century: (Theoretical Conceptualization and Scientific Issues of Public Finance)]. Lviv: Kameniar. (in Ukrainian)
- Bashnianyn H.I., Lazur P.Yu., Medvediev V.C. (2000). Politychna ekonomiiia: Chastyna 1. Zahalna ekonomichna teoriia. Pidruchnyk. [Political Economy: part 1. General Economic Theory. Textbook.] Kyiv: Nika-Tsentr. (in Ukrainian)
- Ozerov, I.Kh. (1910). Osnovy finansovoj nauki: uchenie ob obyknovennykh dokhodakh [Fundamentals of financial science: teaching on ordinary income]. Moscow: Tipografiya I.D. Sytina (in Russian)
- Stihlits Dzh.E. (1998). Ekonomika derzhavnogo sektora. [Economics of the Public Sector] Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)
- Non-market output. Glossary (statistics-explained). Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Non-market_output.
- Biukenen Dzh.M., Mashreiv R.A. (2004). Suspilni finansi i suspilnyi vybir: dva protylezhnykh bachennia derzhavy. [Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Visions of the State] Kyiv: "KM Akademiia". (in Ukrainian)

References:

- Rosen H.S. (1992). Public Finance. Burr Ridge: IRWIN.

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы предмета исследования теории общественных финансов в свете подходов западной финансовой науки. Изучены особенности связи предмета с содержанием финансовой науки в контексте ее эволюционных изменений. Установлено, что предмет западной теории общественных финансов сводится к изучению процессов общественного производства и общественного перераспределения, связанных с созданием полезности и движением стоимости между участниками. В работе обозначены ключевые векторы исследования проблематики общественных финансов. Отмечено недостаточное распространение в отечественной науке детерминистического подхода, который объясняет причинность фискальных явлений. Констатируется чрезмерная склонность отечественных исследователей к использованию нормативных оценок в ущерб положительному анализу. Подчеркнута необходимость привлечения микроэкономических подходов, выработанных на Западе. Выделены направления исследования по временному признаку по изучению прошлого, настоящего и будущего общественных финансов.

Ключевые слова: теория общественных финансов, теория государственных финансов, предмет науки, векторы исследования, общественное производство, общественное перераспределение, полезность, добавленная стоимость.

Summary. The article deals with the subject of the theory of public finance in the light of the approaches of Western financial science. The relationship between the subject matter and the content of financial science in the context of its evolutionary changes is examined. It is concluded that the subject of science is anthropic, historical and structured. It is stated that the subject matter of financial science cannot be economic laws alone, since the sphere of government revenues, expenditures and borrowings is significantly influenced by political, subjective factors. It is noted that in the pre-scientific period the researchers were faced with purely pragmatic issues (antiquity), administrative aspects (early cameralism), study of organizational and legal aspects (late cameralism). The declarative nature of the approach of the Soviet theory of finance to the study of "relations" is pointed out, since there were no real public financial relations, so the real subject of science was the state policy in the sphere of finance, and its optimization. It has been found out that the Western scientific tradition is not characterized by an attempt to cover and formulate the subject of science in detail in one definition. It is found that the subject of modern Western theory of public finance is to study the processes of public production and public redistribution, which are associated with the creation of utility and movement of value between participants. The paper outlines the key vectors for the study of public finance. Emphasis is placed on the lack of prevalence in the domestic science of the deterministic approach that explains the causality of fiscal phenomena. It has been stated that national researchers are too inclined to use normative assessments to the detriment of positive analysis. The necessity to involve microeconomic approaches developed in the West is emphasized.

Keywords: public finance theory, state finance theory, subject of science, research vectors, public production, public redistribution, utility, value added.